

Poznać swoje ciało, zrozumieć siebie. Problem samoakceptacji i dążenia do doskonałości w *Tomie* Junjiego Itō

Abstrakt:

Tematem artykułu jest obraz dziewczęcego dorastania i relacji z własnym ciałem w mandze *Tomie* Junjiego Itō (1987–2000). Materiał badawczy został przede wszystkim potraktowany jako równoprawne dzieło kulturowe, co pozwoliło na przeprowadzenie wielopoziomowej analizy, ukazującej mangę Itō z innej perspektywy niż tylko jako arcydzieło literatury grozy. Dzięki odejściu od patrzenia na *Tomie* wyłącznie jak na japoński *body horror* i większym skupieniu się na problemach i decyzjach głównej bohaterki oraz ich wpływie na inne postacie, została skonstruowana pełna charakterystyka protagonistki, składająca się z perspektyw: *male gaze*, *female gaze* oraz własnej, także z punktu widzenia postronnej osoby.

Słowa kluczowe:

ciało, dojrzwianie, dorastanie, dziewczyna, Junji Itō, manga, nastolatka, relacje, *shōjo*, *Tomie*

Get to Know your Body, Understand Yourself: The Problem of Self-Acceptance and the Pursuit of Perfection in *Tomie* by Junji Itō

Abstract:

This article examines the depiction of girls' adolescence and the relationship they have with their own bodies in the manga *Tomie* by Junji Itō (1987–2000). The research material is primarily approached as an equally significant work of literature and culture, allowing for a multi-layered analysis that presents Itō's manga from a different perspective, not limited to its recognition as a masterpiece of horror

* Anna Marczukiewicz – lic., ukończyła filologię polską na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Interesuje się przede wszystkim perspektywą edukacyjną studiów literaturoznawczych oraz badaniem kultury japońskiej, w szczególności mangi, anime i *visual kei*. Kontakt: a.marczukiew@student.uw.edu.pl.

literature. By moving away from viewing *Tomie* solely as Japanese body horror and focusing more on the main character's problems, decisions, and their impact on other characters, a comprehensive characterisation of the protagonist is constructed: from the perspective of the male gaze, the female gaze, her viewpoint, and that of an outsider.

Key words:

body, puberty, adolescence, girl, Junji Itō, manga, teenager, relationships, *shōjo*, *Tomie*

Znane na całym świecie mangi *shōjo* od XX wieku zachwycają i inspirowują czytelników oryginalną narracją i sposobem kreacji bohaterów. Słowo *shōjo* w języku japońskim oznacza dziewczynę¹, na tym jednak kończy się łatwość w definiowaniu tego gatunku. W wykładzie otwierającym konferencję Stowarzyszenia Studiów Azjatyckich XXI wieku, opublikowanym później w formie artykułu, Yukiko Toyama (2015), poruszyła problemy związane z utworzeniem jasnej, uniwersalnej definicji gatunku *shōjo*. Autorka zwróciła szczególną uwagę na trudności w znalezieniu punktów wspólnych dla każdej pozycji mającej go reprezentować, zwłaszcza w kontekście zmieniających się trendów na rynku wydawniczym. Toyama wyróżniła w swojej przemowie aspekty, które uznała za fundamentalne dla rozpoznania mangi *shōjo*, a także zrekapitulowała i rozszerzyła istniejące definicje o własne spostrzeżenia. Pisarka wyszła od różnic między mangami *shōnen* [chłopiec] a *shōjo*, wskazując, że te drugie są nastawione głównie na przedstawianie emocji, ekspresji i psychiki bohaterów, podczas gdy mangi „chłopięce” zdają się bardziej onomatopieczne, w dużo mniejszym stopniu nakierowane na ukazywanie przeżyć wewnętrznych. Autorka podkreśliła, że manga „dla dziewcząt” skupia się na przeżyciach wewnętrznych i psychologii postaci, wykorzystując zarówno dialogi zapisane w dymkach, jak i warstwę ikoniczną (s. 111).

Niemniej, nie da się zanegować, że jednym z motywów bardzo często spotykanych w mangach *shōjo*, będących centralnym wątkiem licznych tytułów, jest dziewczęce dojrzewanie. Kyōko Chinami (2015, s. 31–42), analizując sposoby przedstawiania tematu adolescencji, zauważa, że w gatunku tym nierzadko są prezentowane konkretne trudności dziewczęcego

¹ Fakt ten nie oznacza, że mangi *shōjo* muszą być adresowane wyłącznie do dziewcząt czy też obsadzać w głównych rolach tylko postacie płci żeńskiej. Przykładem może być *Ore mono-gatari!!* autorstwa Kazune Kawahary (2012), której bohaterem jest licealista, Takeo Gōda, a cała historia opiera się na przeżyciach nastolatka i jego najlepszego przyjaciela.

dorastania – problemy w postrzeganiu siebie i dynamicznie zmieniającego się ciała oraz lęk przed stanieniem się dorosłą kobietą. Poza wymienionymi przeze mnie aspektami psychologicznymi samej konstrukcji świata chciałabym zwrócić również uwagę na przyczyny popularności gatunku. Hideko Taniguchi (2002, s. 105–106) stawia tezę, iż manga „dla dziewcząt” podoba się odbiorczyniom, gdyż odzwierciedla światopogląd i wartości kobiet. Badaczka twierdzi, że to właśnie stanowi powód, dla którego kobiety tak chętnie wybierają *shōjo* – mogą utożsamić się z bohaterkami na wielu płaszczyznach, uwzględniając zarówno te fizyczne, jak i emocjonalne.

Uznając mangi za teksty kultury stawiające przed czytelnikiem wyzwania intelektualne i emocjonalne, zamierzam przyjrzeć się historii o Tomie Kawakami autorstwa Junjiego Itō (1987–2000/2015a, 1987–2000/2015b), analizując konkretne aspekty opowieści – poruszające ważne problemy związane z dojrzewaniem oraz poszukiwaniem tożsamości. Zdaję sobie sprawę, że *Tomie* nie jest klasyczną mangą *shōjo*, ale głównie horrorem. Uważam jednak, że wyróżniki literatury grozy nie mają większego znaczenia dla interpretacji, którą zamierzam zaprezentować. Z tego powodu zdecydowałam się świadomie zrezygnować z opisywania poetyki horroru i jego funkcji. Skupię się natomiast na ciele i perspektywach patrzenia na główną bohaterkę. Odnosząc się do badań na temat *male gaze* i *female gaze*² oraz różnych perspektyw interpretacji problematyki cielesności, omówię problem relacji głównej postaci z własnym ciałem.

Na pierwszy rzut oka wydaje się, że Tomie Kawakami nie została stworzona jako postać, z którą czytelnik miałby ochotę się utożsamić – w świecie przedstawionym jest raczej główną antagonistką, potworem, przed którym nie można uciec. Przyjrzenie się jej motywacji i działaniu sprawia jednak, że bohaterka zyskuje wymiar o wiele bardziej ludzki, niż można byłoby przypuszczać. W postaci Kawakami manifestują się jej emocje, przeżycia i schematy postępowania, których nauczyła się we wcześniejszym życiu. Nazywana jest często demonem albo sukkubem, jednakże nie znalazłam w mandze żadnych przesłanek, które pozwalałyby interpretować postać dziewczyny w tym kluczu. Itō zdaje się wręcz nakierowywać czytelnika na to, że główna bohaterka jest *yūrei* – duszą zmarłej powracającą do świata żywych, aby wyrządzić urazę lub żal.

Pullattu Abraham George (2015) pisze, że w wierzeniach japońskich dusza opuszcza ciało człowieka po jego śmierci i, w zależności od swojej karmy,

---

² Pojęcia te zostaną wyjaśnione w dalszej części artykułu.

albo reinkarnuje się w innym świecie, albo powraca do tego samego miejsca, by odrodzić się jako coś zupełnie innego. Aby ułatwić duszy opuszczenie świata doczesnego, członkowie rodziny organizują obrzędy pogrzebowe oraz regularnie odpowiadają rytuały, modląc się o duszę zmarłego. Jednak zdarza się, że niezależnie od ceremonii część umarłych decyduje się pozostać w świecie śmiertelników z powodu silnego poczucia związku z dawnym życiem lub przez urazę do osoby, która przyczyniła się do ich nienaturalnej śmierci. Pragnienie życia jest tak silne, że istoty te postanawiają przyjąć postać *yūrei* i pozostają w miejscu, w którym umarły (s. 45). Na początku pierwszego rozdziału mangi Itō (1987–2000/2015a, s. 4) widać zdjęcie, które przedstawia uśmiechniętą Kawakami, gdy ta jeszcze żyje. W Japonii takie zdjęcia stawia się na domowych ołtarzach poświęconych zmarłym. Stąd więc wnioskuję, że musiano się za nią modlić, a pozostanie na ziemi jako *yūrei* było jej własną decyzją. Poszłabym więc z moją interpretacją o krok dalej – Tomie nie tylko stałaby się *yūrei*, lecz także zbudowałaby swoją nową postać z wartości i wyobrażeń, które wyniosła z dawnego życia. Byłaby personifikacją gniewu i zemsty, opętana pragnieniem potwierdzenia swojego piękna w oczach innych ludzi.

Przytoczeni przeze mnie badacze wskazują, że wyznaczniki *shōjo* mogą być zarówno jasno określone, wynikające częściowo z nazwy gatunku, jak i nieuchwytnie, zniuansowane. Uważam, że właśnie ta nieuchwytność, obecna w historii Tomie, pozwala na wysnucie wniosku, iż jest to horror z elementami właściwymi podstawowym założeniom mangi *shōjo*. Innymi słowy, odnoszę silne wrażenie, że wszystko to, co dzieje się w komiksie, jest ściśle powiązane z umysłem tytułowej bohaterki i jej światopoglądem. Świat mangi jest przerażający, ponieważ odzwierciedla mrok skrywany przez Kawakami – problemy związane z dorastaniem, takie jak ucieczka przed dorosłym życiem, pragnienie akceptacji i unikanie odpowiedzialności za swoje czyny. Interpretowana w ten sposób Tomie byłaby nie tylko postacią z horroru, lecz także reprezentacją wewnętrznych zmagania młodych kobiet i dziewczyn.

Jako śmiertelniczka Tomie Kawakami była 17-letnią uczennicą liceum, wyróżniającą się długimi, czarnymi włosami i charakterystycznym pieprzykiem w lewym kącie oka. Po pierwszej śmierci, przedstawionej w inicjalnym rozdziale *Tomie* (Itō, 1987–2000/2015a, s. 3), bohaterka zachowuje swoje fizyczne cechy, jednak jej rysy twarzy nabierają dojrzałej, kobiecej delikatności, a figura staje się bardziej zmysłowa, w czym manifestuje się potrzeba dążenia do idealnego wyglądu. Kawakami dba o to, by utrzymywać pozory perfekcji, dba o modny i młody wygląd. Silne pragnienie podobania się mężczyznom sprawia, że komplementy i pochwały dodają jej pewności siebie, choć jednocześnie obnażają problemy z samoakceptacją. Mimo że bohaterka zdaje się mieć świadomość swojego

piękna i swojej wyjątkowości, wciąż poszukuje ich potwierdzenia wśród innych ludzi, szczególnie płci przeciwnej. Zależy jej na utrzymaniu konwencjonalnie docenianej aparycji, a jakkolwiek sugestię, że mogłaby przypominać coś potwornego czy brzydkiego, traktuje niczym śmiertelną obrazę. Wysoka wrażliwość na krytykę i nieprzychylnie uwagi sprawiają, że dążenie do ideału staje się dla bohaterki obsesją, potęgującą wewnętrzne lęki i niepewność.

Znaczące jest również podejście Tomie do brzydoty, które ujawnia się podczas interakcji z oszpeconymi klonami. W rozdziale *Mały Palec* (Itō, 1987–2000/2015b, s. 123) bohaterka o tymże imieniu, która narodziła się z niemal doszczętnie spalonego małego palca Kawakami, przez dłuższy czas wygląda jak żywy trup – jest bardzo chuda, nie ma nosa, ust i oczu. Przez to bardziej przypomina uosobioną śmierć niż byt antropomimetyczny. Jednak w momencie, gdy pewien mężczyzna wyznaje jej miłość, ciało Małego Palca natychmiast się regeneruje, przemieniając w piękną kobietę, bliźniaczko podobną do Tomie, czyli swojego pierwowzoru. Dziewczyna okazuje się równie powierzchowna jak jej protoplastka, co podkreśla, jak ważne są dla Tomie obowiązujące kanony piękna. W tym przypadku widzę dwie możliwe interpretacje, które właściwie prowadzą do jednego wniosku. Albo Mały Palec od samego początku dążyła do upokorzenia konwencjonalnie nieatrakcyjnego mężczyzny, albo, po usłyszeniu miłosnego wyznania (rozumianego przez bohaterkę jako triumf nad mężczyzną poprzez uwiedzenie go), przebudziła się w niej tożsamość Tomie Kawakami. W obu tych możliwościach dostrzegam niechęć, odrazę głównej bohaterki wobec brzydoty.

Choć narracja zdaje się głównie trzymać w napięciu i szokować odbiorcę niepokojącymi obrazami, obecna jest w niej także warstwa psychologiczna. Świat przedstawiony widziany jest z różnych perspektyw. Klony Tomie, które śmieją się z Małego Palca, są w istocie odbiciem wewnętrznych rozterek głównej bohaterki. W dziele Itō można zauważyć, że Kawakami zostaje przedstawiona z perspektywy męskiego spojrzenia [*male gaze*]. Według Laury Mulvey (1975/2006, s. 351) problem męskiej perspektywy w kulturze polega na tym, że postać kobieca jest ukazywana jako osoba, której obecność ma sprawiać mężczyźnie przyjemność i satysfakcję zarówno estetyczną, jak i seksualną; męskie spojrzenie z założenia fetyszyzuje kobietę, odbierając jej tym samym człowieczeństwo. Tomie odbierana jest przez mężczyzn jako dziewczyna lub kobieta idealna, wpisująca się w standardy piękna i przyciągająca spojrzenia.

Wszystkie postaci męskie, które mają do czynienia z tytułową bohaterką, później przyplacają to zdrowiem psychicznym lub życiem. Im dalej posuwa się sytuacja romantyczna łącząca Tomie z jej adoratorami, tym bardziej dziewczyna staje się pewna siebie, wręcz zuchwała, niemiła, a nawet okrutna, co widzimy

z każdą jej kolejną wypowiedzią i coraz bardziej sugestywną mimiką. Aby zdobyć to, czego pragnie, Kawakami nie waha się manipulować innymi. W dążeniu do wzmocnienia swojej samooceny poprzez adorację mężczyzn gotowa jest przyjąć role, które niezbyt rezonują z jej prawdziwą osobowością i mają charakter tymczasowy. Do wściekłości doprowadzają Tomie wytykanie jej wad, próby ujawnienia prawdziwej tożsamości (która wydaje się bohaterce odpychająca i nie tak atrakcyjna jak ludzka) oraz odrzucenie przez mężczyzn, dla których Kawakami chce być idealna. Co ciekawe, przewrotnie denerwuje ją również infantylne zachowanie mężczyzn, którzy są w nią ślepo wpatrzeni. *Yūrei* obnaża problem *male gaze*, pokazując, że to, co wydaje się perfekcyjne i wyjątkowe, może łatwo obrócić się w coś niebezpiecznego. Igrając z mężczyznami, dzięki swojej potędze góruje nad nimi. Historia Tomie jest wręcz ilustracją tego, jak niebezpieczna może okazać się kultura męskiego spojrzenia – człowiek, który postrzega drugą osobę w sposób idealistyczny, nie jest w stanie racjonalnie ocenić rzeczywistości. Ponadto, stawiając się ponad inną płcią, łatwo może wpaść w pułapkę autoidealizacji, prowadzącą do nieszczęścia.

W *Tomie* widzimy jednak świat przedstawiony nie tylko przez pryzmat męskiego spojrzenia, lecz także kobiecego. Jak zauważają Polina i Natalia Tatzenko (2022, s. 233), jest to pojęcie wywodzące się bezpośrednio z koncepcji Mulvey dotyczącej *male gaze*; według badaczek *female gaze* to termin interdyscyplinarny i niejednoznaczny. Alyce Corbett (2023, s. 41–53) stawia natomiast tezę, że kobiece spojrzenie w dużej mierze opiera się na patrzeniu i wzroku. Jest przedstawieniem rzeczywistości w perspektywie feministycznej, ukazaniem świata tak, jak widzą go kobiety – feministki. *Female gaze* sprzeciwia się patriarchalnemu szufladkowaniu społeczeństwa oraz stereotypowemu przedstawianiu kobiet jako obiektów seksualnych, wzbudzających pożądanie mężczyzn. Cady Monroe Conaway (2018, s. 33) twierdzi, iż kobiece spojrzenie wiąże się z perspektywą feministyczną. Według autorki *female gaze* jest niczym innym jak pragnieniem równości mężczyzn i kobiet niezależnie od płci i pochodzenia. Cadence Dangerfield (2022, s. 3) rozważa natomiast inną kwestię i zastanawia się, czy kobieca perspektywa stanowi dosłowne odwrócenie męskiej (seksualizującej kobiety), czy też może zwraca uwagę na inną właściwość seksualności, jaką jest romantyczne pożądanie.

Ostatni aspekt, który wskazałam za Dangerfield, odnajduję w dynamice relacji Tomie z mężczyznami. Mimo że główna bohaterka zazwyczaj nie traktuje swoich adoratorów poważnie, zdarza się jej wiązać z niektórymi postaciami emocjonalnie. Choć moc Kawakami doprowadza męskich bohaterów do szaleństwa i ma ona świadomość swojej natury i ciężającej nad nią klątwy nieskończonego umierania przez poćwiartowanie i odradzania się, to zdarza się

jej nie dowierzać, że kolejny zauroczony nią mężczyzna, z którym zdążyła się zżyć emocjonalnie, usiłuje ją zamordować – tak jak każdy inny.

Młode dziewczyny zdają się mieć zdolność dostrzegania prawdziwej natury Tomie, w przeciwieństwie do chłopców i mężczyzn, którzy w różnym stopniu ulegają jej fizycznemu urokowi. To właśnie jedna z nich jako pierwsza odkrywa prawdziwą tożsamość głównej bohaterki, robiąc jej zdjęcie ukazujące straszną istotę o kilku przerażających twarzach. Można to metaforycznie odczytywać jako lęk przed zdolnością dziewczyn (i Tomie) dostrzegania i wytykania wad, a także niedawania się tak łatwo zwieść pozorom. Dlatego postaci żeńskie okazują się trudniejsze do podporządkowania, a jedynym sposobem manipulacji okazuje się gra na ich uczuciach. Poza tym, że Tomie ma możliwość obserwacji siebie w oczach kobiet i mężczyzn, może także przyglądać się sobie z boku, niczym osoba trzecia. Wszystko to dzieje się za sprawą niezwyklej właściwości demonicznego ciała, które po podzieleniu się może z najdrobniejszego fragmentu wykształcić idealną kopię.

Wspominałam już, że Kawakami posiada zdolność regeneracji fizycznej. Poza tym z każdego odciętego kawałka jej ciała może wyrosnąć idealna kopia, która w różnym stopniu będzie przechowywała wspomnienia i poglądy. Jednak problemem relacji Tomie z jej klonami jest autentyczność. Niemal za każdym razem, gdy jakiś bohater zostaje uwikłany w romans z kopiami bohaterki, toczą one spór o to, która z nich jest tą prawdziwą Tomie – piękniejszą i doskonalszą. Ta rywalizacja pozwala wnikać głębiej w postać tytułowej bohaterki. Problem określenia tego, czym jest piękno, oraz obsesja na punkcie ideału poszerzają się o kontekst prawdziwości. Ta refleksja, którą może dzielić zarówno odbiorca mangi, jak i sama Kawakami, sprowadza się do pytania, czym są doskonałość i wyjątkowość w obliczu możliwości nieustannej reprodukcji.

Złożoność tożsamości Tomie Kawakami można analizować w kontekście psychologicznej teorii cienia. Andrzej Warmiński (1997, s. 34–35) przedstawia charakterystykę cienia oraz jego oddziaływanie na człowieka, wskazując, że na tę sferę składa się wszystko to, co znajduje się poza świadomością. Cień jako aspekt niższej części osobowości obejmuje te cechy i emocje, które zostały zignorowane przez świadome Ego, czyniące je możliwie niszczącymi. Jak wykazuje badacz:

Każda zaniedbana i zlekceważona przez świadome Ego siła w psychice ludzkiej pozostaje nieświadomiona i dlatego jest potencjalnie destruktywna [...]. Cień związany jest z niższą częścią osobowości i stanowi wypadkową wszystkich tych indywidualnych i zbiorowych psychicznych elementów, które znajdują się w opozycji do wybranych świadomie postaw i wartości. Jest zaprzeczeniem tych wyrażanych w świadomym życiu postaw i wartości, tworząc w nieświadomości

względnie autonomiczną osobowość o skłonnościach przeciwnych do uświadamianych. A także, jest dopełnieniem świadomości, zachowuje się kompensacyjnie w stosunku do niej i dlatego jego oddziaływanie może być zarówno pozytywne, jak i negatywne (s. 35, 36).

W kontekście *Tomie* rolę cieni przypisywałabym wspomnianym klonom. Jak człowiek tworzy swój cień z różnych cech, wspomnień i emocji, tak Kawakami ma zdolność do generowania swoich podobizn. Choć rozdziały mangi nie zawsze są ze sobą bezpośrednio powiązane, w każdym z nich (oprócz pierwszego) występują dwie spajające je figury: odrodzona Tomie i jej klony. Każdy powstaje wskutek odcięcia najmniejszej części ciała głównej bohaterki, co oznacza, że wszystkie klony, choć mają ograniczoną autonomię, są fragmentami wersji pierwotnej. Co warto zaznaczyć, nie wszystkie sobowtóry Tomie są tak samo „ludzkie” jak pierwowzór. W rozdziale *Niecka przy wodospadzie* (Itō, 1987–2000/2015a, s. 307) liczne wersje Kawakami wabią młodych mężczyzn i chłopców, by ci skakali z wodospadu prosto w ich potworne objęcia, dostarczając tym samym pożywienia bohaterkom. W rozdziale *Zemsta Tomie* (s. 275) inne klony również przedstawiane są podczas aktów kanibalistycznych. Pokazuje to, iż cienie Kawakami nie są sobie równe. Część z nich zachowuje wspomnienia dziewczyny i ludzką osobowość, podczas gdy inne wykazują prymitywne i odczłowieczone zachowania. Tomie, nie mogąc sobie poradzić z wewnętrznymi problemami i mając trudności z zawieraniem zdrowych relacji, przenosi trudności i traumy na klony. Biorąc pod uwagę, że manga nie pokazuje całego życia tytułowej bohaterki, a jedynie wybrane fragmenty, można przypuszczać, że z im trudniejszymi wydarzeniami musi się zmierzyć Tomie, tym mniej ludzkie i bardziej potworne powstają klony.

Znaczącymi wątkami w mangach o Kawakami są także dojrzewanie i starzenie się. Postać występuje jako dziewczyna w wieku adolescencyjnym, młoda dorosła, osoba dojrzała, a nawet kobieta w wieku przekwitania. Każda z tych form pełni inną funkcję fabularną oraz w kontekście rozwoju bohaterki, ukazując jednocześnie przekrój problemów, z jakimi spotykają się kobiety w różnych okresach życia. Analizując te trudności, warto zwrócić uwagę na perspektywę Zbyszka Melosika (2012), który zauważa, że kultura współczesna wywiera na kobiety silną presję młodego, atrakcyjnego wyglądu. Społecznie przyjęte normy, reklamy i slogany promują styl życia oparty na szkodliwych dietach i złych nawykach. Jak podkreśla badacz, „media wywołują w nich [kobietach] poczucie przepaści między ciałem własnym i idealnym” (s. 45). Tym, co w powyższym kontekście wydaje się szczególnie istotne dla zrozumienia postaci Tomie, jest fakt, że presja społeczna związana z kobiecym wyglądem

wywiera wpływ również na tożsamość bohaterki. Jej nieustanne dążenie do spełniania oczekiwań innych oraz dostosowywanie się do przyjętych norm odzwierciedlają problem kanonów piękna. Kawakami, próbując sprostać stawianym wymaganiom, wciela się w różne postaci, co potęguje jej zagubienie oraz frustrację i przyczynia się do trudności w relacjach, powtarzania toksycznych schematów.

W całej serii Tomie występuje w roli uczennicy kilka razy, jednakże w tym momencie chciałabym skupić się na jej licealnych problemach z czasów, kiedy jeszcze bohaterka była człowiekiem. Przez swoje naturalne piękno i dość dojrzały wygląd Tomie stała się ofiarą zarówno seksualizacji, jak i autoseksualizacji. Nastolatka weszła w związek z nauczycielem, poszukując w tej relacji, jak się zdaje, potwierdzenia gotowości do bycia kobietą, co miałyby oznaczać rozpoczęcie życia seksualnego. Jednakże istotna wydaje się hipoteza, że być może właśnie ta silna potrzeba stania się dorosłą i wpasowania w standardy społeczeństwa sprawiła, iż Tomie przeobraziła się w demoniczny byt. Kolejny raz, kiedy mamy okazję zobaczyć bohaterkę w roli licealistki, następuje już po jej przeistoczeniu. Kawakami pojawia się w szkole, a jej pierwszą istotną decyzją jest dołączenie, jak na ironię, do Komitetu Etyki Uczniowskiej. W nowej szkole poznaje męską grupę, którą sobie podporządkowuje. Obserwując działania bohaterki, można odnieść wrażenie, że priorytetem Tomie jest nie tyle wejście w dorosłość, ile społeczna akceptacja oraz zdobycie wysokiej pozycji w szkolnej hierarchii. Kiedy jedna z uczennic odważa się zakwestionować urodę demona, rozsyłając zdjęcia ukazujące prawdziwe oblicze Kawakami, ta wpada w szal. Choć adoratorzy nie wydają się poruszeni całą sytuacją, Tomie nie zamierza bagatelizować nadzarpnięcia swojego wizerunku i atakuje rywalkę. To zdarzenie pokazuje, że dążenie bohaterki do akceptacji przez innych jest głęboko zakorzenione w iluzorycznym świecie, który sama sobie stworzyła. Tomie nie pragnie dorosłości; jej prawdziwym pragnieniem jest poczucie społecznego docenienia. W tej perspektywie można dostrzec dramat młodej kobiety, która stara się odnaleźć swoje miejsce w świecie, jednocześnie walcząc z głęboko zakorzenionymi mrokiem i oczekiwaniami, zarówno swoimi, jak i innych.

Większość rozdziałów przedstawia Kawakami jako młodą dorosłą, która zazwyczaj odgrywa rolę muzy dla mężczyzn lub uwodzi ich swoją urodą. Mimo to trudno pozbyć się wrażenia, że zachowanie Tomie często sugeruje, iż jest ona po prostu nastolatką w skórze dorosłej kobiety. Przejawia się to w podejściu dziewczyny do życia – pragnie, aby wszyscy spełniali jej zachcianki, a gdy coś nie idzie po jej myśli, ogarnia ją wściekłość. Chociaż dorosłość niekoniecznie wiąże się z dojrzałością, Kawakami wielokrotnie przejawia zachowania nastoletnie, nierzadko wręcz infantylne. Widać to choćby w rozdziale *Spotkania* (Itō,

1987–2000/2015b, s. 245), w scenie, w której bohaterka nie potrafi przyjąć odmowy jednego z mężczyzn, pozostającego wiernym swej zmarłej narzeczonej. Tomie brakuje instynktu samozachowawczego, egoistycznie dąży, mówiąc kolokwialnie, po trupach do celu.

W rozdziałach, w których Tomie występuje jako kobieta, zostają przedstawione dwa wątki przyjęcia roli matki lub macochy. Uważam, że w obu tych przypadkach Kawakami sprawdza się podobnie do tego, jak czyni to ogólnie w roli dorosłej kobiety. Traktuje swoje obowiązki bardziej jak zabawę, przybrane dzieci czyniąc swoimi marionetkami. W rozdziale *Chłopiec* (Itō, 1987–2000/2015b, s. 157) Tomie jest traktowana przez tytułowego bohatera niemal jak prawdziwa matka. 12-letni Satoru jej ufa, nazywa mamą i słuca wydawanych przez nią poleceń. Jest to jednak ewidentnie relacja jednostronna – bohaterka znajduje dziecko, które nie potrafi jeszcze podejmować przemyślanych decyzji, i manipuluje nim dla własnej korzyści i zabawy. Największym zmartwieniem Kawakami okazuje się to, że „syn” nie wygląda modnie, a nie fakt, że chłopiec zaczyna zachowywać się coraz agresywniej i natarczywiej w jej towarzystwie. Ponadto zwodzi go pocałunkami, które mają podtekst bardziej erotyczny niż opiekuńczy, co pokazuje, iż bohaterka w większym stopniu poszukuje potwierdzenia swojej atrakcyjności, niż realizuje rzeczywisty instynkt macierzyński wobec dziecka.

W przypadku przedstawionym na początku rozdziału *Mały Palec* (Itō, 1987–2000/2015b, s. 123) Kawakami wciela się w rolę macochy pięciu dorosłych braci. Choć sytuacja ta różni się od relacji z małym chłopcem, można dostrzec między nimi pewne podobieństwa. Tomie określa siebie mianem mamy, a bracia zaczynają ją traktować do pewnego stopnia jak matkę, wypełniając jej rozkazy, co sprawia, że po śmierci ich ojca dziewczyna staje się głową rodziny. Mimo to ich relacja jest wpisana w konwencję zabawy – zarówno w bycie macochą, jak i w manipulowanie pasierbami. Tomie podchodzi do sytuacji z lekkością, traktując ją raczej jak grę niż poważne, dorosłe zobowiązanie. W ten sposób staje się figurą, która bawi się relacjami, a nie prawdziwą opiekunką, co może sugerować jej niezdolność do nawiązywania głębokich i autentycznych więzi.

Krzysztof Klimek (2015, s. 68) pisze o ludzkim strachu przed starością, która kojarzy się z brzydotą, chorobami, niedołęstwem i śmiercią. Jako jedną z większych trudności do przezwyciężenia wyróżnia konieczność zmiany ról społecznych, co bezpośrednio rzutuje na inne aspekty życia. Osoba, która rezygnuje z pracy na rzecz przejścia na emeryturę, traci część swojej władzy i musi zacząć bardziej niż wcześniej polegać na innych. Dodatkowo, co jawi się jako jeszcze bardziej przerażające, osoba emerytowana nie ma

gwarancji, że jakkolwiek pomoc otrzyma. Ilona Zakowicz (2012) stawia zaś tezę, że wiek podeszły często ukazywany jest wyłącznie w perspektywie starzejącego się ciała. Taki sposób patrzenia na człowieka jest według autorki niezwykle wykluczający i jednopoziomowy. Sprowadza bowiem starość do funkcji choroby, której należy się wstydzić – choroby, którą trzeba zasłaniać. Jak pisze badaczka: „Ciało człowieka starego bywa zatem traktowane jako »niewidzialne«, jest nieakceptowane i dlatego też, w pewnym sensie, »przezroczyście«” (s. 381).

Spojrzenie na starość przez pryzmat ciała zostało także przedstawione w mandze Itō (1987–2000/2015b, s. 341) – w ostatnim rozdziale drugiej części przygód Tomie, zatytułowanym *Odebrana uroda*, poparzony model, któremu *yūrei* pośrednio zniszczyła karierę, postanawia się zemścić, chcąc sprawić, że bohaterka się zestarzeje. Aby to osiągnąć, mężczyzna podbiega do matek z niemowlętami i wstrzykuje im płyn zawierający DNA Kawakami, mając nadzieję, że za jakiś czas będzie mógł obserwować dorastające kopie Tomie. Po kilkunastu latach czekania udaje mu się złapać jedną z trzech dziewczyn i zamknąć ją w naczyniu. Jednakże, jak sugerowałam wcześniej, osiągnięcie przez główną bohaterkę wieku starczego można jedynie uznać za domniemane. Choć były model rzekomo dostrzega coś, co przypomina pomarszczoną, brzydką zjawę, da się uznać, że naczynie, w którym latami więziono Tomie, było dziurawe, co sugeruje, że najprawdopodobniej zdążyła je opuścić znacznie wcześniej. Taki zabieg nie tylko wyostrza iluzję starzenia się w kontekście tej postaci, lecz także wpisuje się w narrację o tym, jak społeczeństwo postrzega starość oraz piękno, do którego zachowania tak desperacko dąży tytułowa bohaterka mangi.

W mojej opinii sposób przedstawienia starzenia się służy ukazaniu społecznego problemu nierówności pozycji osób starszych względem młodszych, szczególnie w odniesieniu do kobiet. Piękno zdaje się bezpośrednio łączyć z wiekiem, a starzejąca się kobieta staje się nieatrakcyjna, zarówno fizycznie, jak i towarzysko, co prowadzi do utraty przez nią części swojej tożsamości. Taka miała być właśnie kara dla Tomie – powolne wykluczanie z życia, o jakie walczyła. Dzięki temu można zauważyć, jak społeczeństwo brutalnie ocenia wartość jednostki – jedynie na podstawie wieku i stopnia atrakcyjności, co prowokuje pytania o funkcjonowanie idei równości i uczciwości. Wspomniany problem ściśle związany jest z kategorią seksualizacji, którą rozważa Monika Zielona-Jenek (2017), badając różne próby zdefiniowania tego pojęcia oraz związane z nim problemy. Badaczka przytacza w swojej pracy własną propozycję rozumienia seksualizacji jako „nieadekwatnego społecznie i kulturowo nadawania znaczenia seksualnego bodźcom, osobom, sytuacjom, które w danej

kulturze takiego znaczenia nie mają albo ich znaczenie jest bardziej złożone, a seksualizacja polega wówczas na przydawaniu nadmiernej uwagi znaczeniu seksualnemu” (s. 23). Do tej definicji Zielona-Jenek dodaje także zagadnienie skryptów seksualnych, które składają się ze skryptów kulturowych (zbiorów norm społecznych), interpersonalnych (przełożenia scenariuszy kulturowych na praktyki konkretnej grupy) i intrapsychicznych (seksualnych pragnień i przeżyć danej osoby; s. 23–24). Problemy, które przywołałam za wspomnianą badaczką, odnajduję również w dziele Itō. Kiedy analizowałam poszczególne perypetie tytułowej bohaterki mangi, niejednokrotnie pierwszym pojęciem, które przychodziło mi na myśl, była właśnie seksualizacja – zarówno z perspektywy innych postaci, jak i samej Kawakami. Chciałabym więc zastanowić się, gdzie owo wrażenie ma źródło.

Tomie zdaje się nagminnie poszukiwać potwierdzenia, iż jej ciało spełnia kryteria atrakcyjności, tak wizualnej, jak seksualnej. Wszystkie relacje, które bohaterka nawiązuje z mężczyznami, mają wymiar erotyczny. Demon fascynuje mężczyzn, staje się ich fantazją, która z czasem zaczyna przejmować ich umysły. Ciągłe dążenie do potwierdzenia swojej wartości przez pryzmat ciała jest nie tylko odzwierciedleniem osobistych pragnień Kawakami, lecz także krytyką głęboko zakorzenionych społecznych norm, które łączą kobiece piękno z młodością i witalnością.

Pierwszy związek bohaterki, mający zarazem podłoże seksualne, poznajemy już w pierwszym rozdziale mangi (Itō, 1987–2000/2015a, s. 3), kiedy Tomie zostaje zamordowana na skutek rozprzestrzenienia się plotek o jej romansie z nauczycielem. Ta sytuacja staje się katalizatorem rozwoju kluczowych wątków opowieści, ponieważ pokazuje, jak łatwo pomówienia mogą zniszczyć reputację i życie jednostki. Gdy uczniowie zdają sobie sprawę z potencjalnej prawdziwości tej relacji, w każdym z nich, nawet w najlepszej przyjaciółce Tomie, wzbiera nienawiść i obrzydzenie. W obliczu presji, w ramach której piętnuje się seksualność bohaterki, ta staje się ofiarą nie tylko brutalnej przemocy, lecz także wykluczenia ze szkolnej społeczności. To właśnie wtedy dochodzi do pierwszego poćwiartowania Tomie, co prawdopodobnie przyczynia się do powstania kłątwy, która staje się spoiwem łączącym fragmentaryczne opowieści z życia Kawakami. W przypadku romansu dziewczyny z nauczycielem można mówić o przekroczeniu społecznego tabu. Seksualizacja ma tu wymiar niejednorodny. Na początku Tomie jest seksualizowana przez nauczyciela, który nadaje jej nieadekwatną do wieku i sytuacji rolę kochanki. Następnie to samo robią uczniowie, którzy dowiadują się o romansie. Co więcej, widząc w koleżance z klasy nie młodą niewinną dziewczynę, a osobę, która uprawiała seks, również zaczynają o niej mimowolnie myśleć w tym kontekście. Posunęłabym się nawet

do stwierdzenia, że decydują się pociąć ciało Kawakami na kawałki, gdyż w ten sposób spełniają swoje seksualne pragnienia.

Zarówno autoseksualizacja Tomie, jak i wchodzenie w role, w których chciałaby ją widzieć inni, ujawniają jej wewnętrzne zmagania i skrywane myśli. Jej czyny i postawy stanowią odbicie trudnych przeżyć i konfliktów wewnętrznych, z którymi musi się zmierzyć. Nie sposób kwestionować przynależności *Tomie* do tekstów kultury określanych mianem horrorów. Uważam jednak, że analiza zachowań, historii i wartości głównej bohaterki pozwala wysnuć wniosek, że manga zawiera w sobie także pewne elementy gatunku *shōjo*. Szczególnie znacząca wydaje mi się perspektywa patrzenia bohaterki na siebie z dystansu, który ujawnia złożoność charakteru Kawakami i wewnętrznych konfliktów, z jakimi musi radzić sobie jako *yūrei* uwięziona w ciele pięknej licealistki.

Czytając mangę „tomiecentrycznie”, jako główny motyw utworu dostrzegam problem braku samoakceptacji i poszukiwania potwierdzenia własnej wartości w oczach innych. Bohaterka nieustannie dąży do wyzwolenia się z narzuconych przez społeczeństwo norm. Nie chce być już dziewczynką, ale nie pragnie też stać się kobietą, podporządkowaną patriarchalnej wizji świata. Jej zachowanie przypomina szyderstwo, zarówno wobec mężczyzn, jak i kobiet, które chcą odgrywać przyjęte role społeczne. Potworny wygląd Kawakami symbolizuje zaś obrzydzenie, jakim dziewczynę może napawać dorosłość, polegająca na dostosowywaniu swojego wyglądu do standardów narzucanych przez rzeczywistość zdominowaną przez męskie spojrzenie.

Wszystkie próby ucieczki od klątwy kończą się niepowodzeniem, ponieważ bohaterka szuka rozwiązania w innych ludziach, a nie w sobie. Po dogłębnej analizie postaci przypuszczam, że tylko sama Tomie może zakończyć powtarzalny proces przyciągania do siebie mężczyzn i zmuszania ich do poświęcania im obiektu zauroczenia. Jeśli bohaterka nie dojrzeje do bycia dorosłą, świadomą siebie i swoich decyzji kobietą, nigdy nie uda jej się wyjść z formy egzaltowanej i egoistycznej nastolatki. Dopóki sama nie pozna swojej wartości, dopóty będzie zmuszona szukać aprobaty u innych, co zawsze będzie kończyło się tym samym – śmiercią i odrodzeniem, powtarzaniem stałego cyklu, który donikąd nie prowadzi.

Bibliografia:

- Chinami, K. (2015). *Shōjo manga ga kureta mono: sono shudai no miryoku. Kan nichigengo bunka kenkyū*, 7, 27–48.
- Conaway, C. M. (2018). *Male gaze and the heroines of our era* [nieopublikowana praca magisterska]. Uniwersytet Stanowy w San Francisco, USA.

- Corbett, A. (2023). *In search of the female gaze: The evolving possibilities of postfeminist aesthetics in contemporary film and literature* [nieopublikowana praca doktorska]. Uniwersytet Autonomiczny w Barcelonie, Hiszpania.
- Dangerfield, C. (2022). *What is the female gaze in literature?* [nieopublikowana praca licencjacka]. Uniwersytet w Akron, USA.
- George, A. P. (2015). Nihonjin no „yūrei” no imēji to indojin no „yūrei” no imēji – sono ruijiten to sōiten. *Kaiei yōkai bunka no dentō to sōzō: Uchi to soto no shiten kara*, 45, 43–52.
- Itō, J. (2015a). *Tomie*. T. 1. (D. Stankowski, tłum.). J. P. Fantastica. (wyd. oryg. 1987–2000).
- Itō, J. (2015b). *Tomie*. T. 2. (D. Stankowski, tłum.). J. P. Fantastica. (wyd. oryg. 1987–2000).
- Kawahara, K., Aruko. (2012). *Ore monogatari!!*. Shūeisha.
- Klimek, K. (2015). Lęk przed życiem czy lęk przed śmiercią? Egzystencjalne rozterki w obliczu starości. *Exlibris*, 9(1), 65–74.
- Melosik, Z. (2012). Mass media, tożsamość i rekonstrukcje kultury współczesnej. W: W. Skrzydlewski, S. Dylak (red.), *Media – edukacja – kultura. W stronę edukacji medialnej* (s. 31–50). Wydawnictwo UR.
- Mulvey, L. (2006). Visual pleasure and narrative cinema. W: *Media and cultural studies: Keywords* (s. 342–352). Blackwell. (wyd. oryg. 1975).
- Taniguchi, H. (2002). Shōjo manga ni okeru dansō: Jendā no shiten kara. *Studies in Languages and Cultures*, 15, 105–114. <https://doi.org/10.15017/5433>.
- Tatsenko, N., Tatsenko, P. (2022). A journey through the female gaze: Media and art perspective. *British and American Studies Journal*, 28, 232–240. <https://doi.org/10.35923/BAS.28.24>.
- Toyama, Y. (2015). Bungaku to shite no shōjo manga – shōjo manga kenkyū no genzai to tenbō. *21 seiki Ajia gaku kenkyū*, 3, 105–118.
- Warmiński, A. (1997). Koncepcja „cienia” w psychologii analitycznej C. G. Junga. *Prace Filozoficzne*, 7, 33–46.
- Zakowicz, I. (2012). Starzenie się w kulturze młodości. Wybrane strategie obrazowania późnej dorosłości w reklamie. *Ogrody Nauk i Sztuk*, 2, 381–388. <https://doi.org/10.15503/onis2012.381.388>.
- Zielona-Jenek, M. (2017). Seksualizacja – definicje, polemiki i próba rekonceptualizacji. *Dziecko Krzywdzone*, 16(3), 9–36.